

СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

Алексєєнко І.В. (м. Бердянськ)

Анотація

У статті дається аналіз взаємовідносин „глобалізація – регіоналізація”, виникнення наднаціональних і регіональних економічних і політичних інститутів, аналіз феномена регіону в умовах посилення регіоналізму та досягнення регіональної самоідентифікації.

In the article analysis of mutual relations between globalization and regionalization, analysis of origin of overnational and regional economic and political institutes, analysis of the phenomenon of region in the conditions of strengthening of regionalism and achievement of regional self-identification are given.

Ключові слова

РЕГІОН, РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ, МІЖНАРОДНИЙ РЕГІОН, РЕГІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ТРАНСКОРДОННИЙ РЕГІОН

Вступ

Як свідчить аналіз, держави сучасного світу відрізняються масштабами і рівнем соціально-економічного розвитку, тому можна припустити, що результати впливу глобалізації на окремі країни й групи країн неоднакові. Більше того, у великих країнах тенденції глобалізації викликають різні наслідки в різних регіонах. Ще до глобалізації та інтернаціоналізації суспільних відносин на планетарному рівні спостерігалася інтернаціоналізація суспільних зв'язків на регіональному рівні, яка дістала назву «регіоналізація». Регіоналізація полягає у зближенні близько розташованих країн з можливим їх подальшим об'єднанням в окрему групу. На рівні ЄС ця закономірність проявляється через діяльність територіальних, субнаціональних акторів, які сподіваються зміцнити свою автономію або, принаймні, одержати право на представництво й надання політичного впливу в європейських справах. Останніми роками зміна на їх користь відповідних правил була очевидна. Регіони (а потім і муніципальні утворення) одержали визнання як відповідні політичні одиниці. „Спочатку їх визнання обмежувалося особливою сферою політики, а саме структурною політикою ЄС. Але сьогодні представництво територіальних колективних осіб в окремих державах-членах стало загальним принципом й одержало інституціоналізацію в Комітеті регіонів” [1]. Зазначимо, що «структурна політика ЄС» – це саме і є рух фінансових потоків між регіонами й галузями країн Євросоюзу.

Мета статті:

– проаналізувати взаємозв'язок глобалізації і регіоналізації.

Обговорення проблеми

Закінчення «холодної війни» додало великого імпульсу поглибленню інтеграції світової економіки, посиленню її наднаціональних інститутів. Процеси глобалізації й регіоналізації фактично стають, «по-перше, взаємопов'язаними й, по-друге, політично мотивованими»[2]. На більш ранніх етапах цей процес спостерігався переважно у федеративних державах. Наприкінці 1990-х років децентралізація стає реальністю й для унітарних держав. Це полягає у підвищенні ролі місцевих органів влади, яким передається все більше повноважень, як у внутрішньодержавних справах, так і у сфері міжнародної діяльності. Владні повноваження формуються на нових рівнях і поступово стають досить значущим фактором. Однак і традиційний рівень – державний ще нікуди не зник (навіть у системі прийняття економічних рішень у ЄС). Виникає запитання, чи є регіоналізм «побічним продуктом» глобалізації, пов'язаним з об'єктивною неоднорідністю економічного простору різних країн і в контексті держав, чи це самостійне явище? Так, Ф. Фукуяма вказує: «Економічні сили спочатку породили націоналізм, змінивши класи на національні бар'єри, створюючи централістське гомогенізоване співтовариство. Ті ж самі економічні сили ведуть до усунення національних бар'єрів шляхом створення інтегрованого світового ринку» [3].

Слід зауважити, що однозначної відповіді на запитання про співвідношення й взаємовплив процесів глобалізації й регіоналізації немає. По-перше, і глобалізація, і регіоналізація мають як економічний, так і політичний виміри. Уніфікація економічного простору є змістом не тільки глобалізації, але вона не суперечить і сучасній регіоналізації. «... Тоді як старий локалізм був «підлеглим», новий є результатом свободи й усвідомленого вибору; старий був «природним і необхідним», новий – добровільний і міжнародний. По-друге, старий локалізм прагнув мінімізувати контакти із зовнішнім середовищем, тримати свої кордони міцно закритими, новий же прагне до встановлення взаємин з іншим світом» [4].

Поступове подолання бар'єрів між державами в політичній, економічній, соціальній і навіть у валютній сферах призводить до відносного послаблення структури держави як способу організації політичного простору. Відбувається корінна зміна понять «суверенітет» і «територіальність». У результаті посилюються позиції регіонів щодо національних держав. Регіони прагнуть зайняти гідне місце вже не в межах однієї країни, а в межах більш широких спільнот. Теоретичний аналіз регіоналізму як явища й процесу став частиною наукового дослідження процесів глобалізації. Серед таких робіт необхідно виділити працю Р. Страссолдо «Глобалізм і

локалізм». Про самостійність регіонів говорить, наприклад, прагнення мати своїх представників безпосередньо у Брюсселі, що надало б їм можливість вийти одразу на наднаціональний рівень, обминаючи державний. З одного боку, є прецеденти юридичного закріплення свободи дій мікрорегіонів у відносинах з їхніми закордонними партнерами. З іншого боку, організаційно-управлінські підходи, що викристалізуються на рівні великих корпорацій, ніби відтворюються на рівні світового господарства. При цьому світогосподарські центри перестають чітко асоціюватися з передовими країнами, втрачають колишні територіальні контури і являють собою, головним чином, тісне міжнародне переплетення ділових контактів великих міст, де зосереджена діяльність великих транснаціональних корпорацій, фінансових центрів і політичних столиць провідних держав.

Сьогодні регіон, з одного боку, фактично визнаний елемент системи міжнародних економічних відносин, що формується у великих політико-географічних ареалах. Подібне розуміння регіону політологами в сучасній науковій літературі стає все більш вживаним. Політологічні характеристики поняття «*регіон*» підкреслює й відомий дослідник регіональної політики в ЄС А. Ландбассо, який зазначає: «Якщо перший етап розвитку регіоналістики характеризувався феноменологією, а другий – раціоналізмом і плюралізмом, то нинішній ... у своїй основі ідеократичний, плюс до цього – він просякнутий *антропоцентризмом* й одночасним відходом від так званих загальнонаціональних ідей і доктрин...владно-правового контексту, в який поміщений даний регіон, настільки важливий, що може перевищити навіть матеріальні детермінанти». З політологічного погляду *регіоналізм* може бути визначений як тенденція розвитку соціуму, що припускає послаблення влади централізованої держави й посилення владних повноважень юридично оформлених (або не оформлених) територіальних спільнот різного типу. Регіоналізм можна тлумачити як сукупність процесів реформи влади по лінії «центр – периферія». Згідно з визначенням В. Алексєєва, «регіоналізм – це політико-економічний рух за самостійність територіальних співтовариств в сфері соціально-економічних та етнокультурних прав». Вважається, що в цьому контексті автор використав вузькодисциплінарне розуміння поняття й застосував його для універсальної наукової категорії. Політологічні визначення регіону надають досить важливе розуміння того факту, що в основі *регіоноформування* лежать не тільки об'єктивні економічні фактори, а й суб'єктивно-політичні. Однак економічна сутність регіону має потребу в теоретичному аналізі.

Вихід територіальних суб'єктів і регіонів на міжнародний рівень зумовив появу форми міжнародного регіоналізму. Як правило, його розцінюють як елемент модернізації й прогресу. При цьому регіоналізм часто визнають як загрозу національній державі, що несе Співвідношення та взаємовплив глобалізації і регіоналізації

небезпеку фрагментації й сепаратизму. Особливістю сучасного економічного регіоналізму є те, що більшість експертів не вважає регіональну інтеграцію альтернативою світовому ринку в цілому. Регіональні угруповання, навіть такі потужні, як ЄС, з економічного погляду, є лише об'єднаннями, покликаними спільно захищати свої ринки й завойовувати чужі. Регіональна інтеграція не може ефективно перешкоджати подальшому розвитку світової торгівлі й процесу її лібералізації. Процес регулювання торговельних відносин між інтеграційними блоками замкнувся на універсальних структурах, таких, як СОТ, МВФ і Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР). Отже, посилення регіоналізму в сучасному світі, на перший погляд, суперечить тенденції глобалізації. Проте **глобалізація й регіоналізм** - поняття взаємозалежні. Одночасне існування тенденцій регіоналізму й глобалізації в сучасному світі та їх взаємозалежність певною мірою призводять до послаблення ролі держави. Ефект децентралізації при цьому може розглядатися як наслідок глобалізації й регіоналізації.

Таким чином, провідними акторами світової фінансової системи залишаються держави, проте посилилася роль регіональних угруповань, міжнародних організацій і новітніх утворень, таких як транснаціональні корпорації, здатних впливати на світові фінансові ринки. Однак, нерівномірний економічний розвиток країн і конкуренція між ними не зникли, глобалізація навіть підсилила цей процес. Регіоналізм дійсно впливає на роль національної держави. На перший погляд, ця зміна може бути визначена як зменшення ролі держави. Насправді, сучасна держава просто модифікує важелі управління економікою. Механізми регіональної політики роз'єднані в просторі, але функціонально єдині. Саме національна держава відіграла важливу роль у формуванні відкритої економіки: вона взяла на себе функції стимулювання експортних виробництв, заохочуючи вивезення товарів і послуг, сприяючи кооперації з зарубіжними фірмами, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Створено міцну правову базу, що полегшила приплив зовнішніх інвестицій, технологій, робочої сили, інформації. Збереження ролі національної держави аргументується й інтересами економічної безпеки. К.Курц, экс-президент Американської політологічної асоціації, у своїй статті «Глобалізація й американська сила» зазначив: «Держави виконують життєво важливі політичні, соціальні й економічні функції і жодна інша організація не може змагатися з ними щодо цього». І далі: «Ми не повинні ставити запитання про те, що трапиться з суспільством й економікою, коли держава почне відмирати, оскільки ми маємо на цей рахунок надто багато прикладів. Найбільш очевидним є Китай в 1920 – 1930-х роках і багато африканських держав після отримання ними незалежності... Чим менш достатньою є держава, тим більш імовірно, що вона розпадеться на складові або виявиться нездатною адаптуватися до

транснаціональних змін. Виклики змінюються, але держави витримують».

Основне завдання національної держави в сфері економіки, відмічає В. Соколов, – «забезпечити «робочий стан» господарських механізмів, щоб елементи світогосподарської системи, що перебувають на національній території, могли оперативнo вбудовуватися в транснаціональні структури, що формуються». Тому можна, говорити не стільки про «зникнення» держави, скільки про підрич ролі національного капіталу як самостійного суб'єкта міждержавних економічних відносин й, отже, її інтегруючого впливу на глобальному рівні. Тим часом залишаються досить широкі можливості для консолідації національного капіталу, прояву його інтегруючих функцій на регіональному рівні й, таким чином, часткового відновлення порушеної глобалізацією рівноваги сфер територіальної й функціональної активності національної держави. Виникає проблема взаємодії інтеграційних процесів на **глобальному та регіональному рівнях**. З одного боку, в результаті транснаціоналізації виникає відтворювальна єдність світової економіки, нова функціональна спільність, підтримувана транснаціональними виробничо-торговельними зв'язками суб'єктів глобальної економіки, тобто створюються екстериторіальні спільності, а з іншого – формуються дедалі більші, прив'язані до територій регіональні економічні міждержавні об'єднання. Виникає запитання: як співвідноситься регіональний інтеграційний процес з глобалізацією, тобто чи сприяють регіональні союзи розвитку в напрямі глобальної відтворювальної цілісності зі свободою переміщення факторів виробництва або здатні сповільнити цей процес? Теж саме запитання стосується відносин між регіональними об'єднаннями. Теорія й практика не надають однозначної відповіді на ці запитання й скоріше націлюють на аналіз і дослідження суперечливої взаємодії інтеграційних і дезінтеграційних тенденцій на сучасному етапі.

Регіональний інтеграційний процес, на відміну від глобального, – це міждержавний процес. Його завдання – сприяти національному економічному розвитку, створюючи більш широке й захищене від гнітючої зовнішньої конкуренції поле дії для національного капіталу; стимулювати розвиток економіки, підвищення її ефективності; регулювати розв'язання соціальних проблем; вибудовувати узгоджені регламентовані відносини з іншим світом як колективного суверенного суб'єкта. Однак, якщо стосовно зовнішнього світу **регіональні об'єднання** виступають як більш-менш єдиний правочинний суб'єкт, то всередині них так само, як і на глобальному рівні, відбуваються процеси кристалізації економічної сили й політичного впливу провідних країн або однієї домінуючої держави, що виступає в ролі локомотива. Країни-лідери, звичайно, є ініціаторами об'єднання, створюючи силове поле, що притягує

Співвідношення та взаємовплив глобалізації і регіоналізації

невеликі держави й для яких включення в глобальну економіку як члена інтеграційних союзів, виявляється кращим, ніж орієнтація на глобальні критерії ефективності. Частина повноважень, передана національними державами на регіональний і субрегіональний рівні, відбувається при збереженні правової оболонки, а також основних економіко-правових функцій держави в складі регіонального об'єднання під правовим захистом більш високого рівня, але частину економічної самостійності держави втрачають у складі регіональних союзів.

Таким чином, національно-державна система світу поступово витісняється **регіональною поліцентричністю**, що створює особливі загрози для виключених з інтегрованих спільностей країн. У зв'язку з цим необхідно також надати більш детальний аналіз і оцінку процесів, що відбуваються на регіональному рівні. Чим гостріші проблеми, створювані глобалізацією, тим сильніші надії країн на регіональне відокремлення, на спільний захист інтересів (політичних і економічних) шляхом утворення нових інтеграційних союзів. Більше того, в одній з публікацій В. Відеман навіть порушив питання про «природне відмирання національно-визвольних і революційних рухів» у зв'язку з ейфорією, що охопила всі країни, глобальних і регіональних інтеграційних процесів. Посилаючись на конкретний історичний приклад, країни Східної Європи й Близький Схід, де ці рухи були особливо потужні, і де нині утворився цілий ряд незалежних національних держав, він зазначає: «Вільні сьогодні нації більшості цих країн сплять і бачать, щоб скоріше знову ввійти в транснаціональну «ліберальну імперію» Євросоюзу – з єдиною валютою, уніфікованим законодавством і... майже повною відкритістю внутрішніх ринків». В. Відеман, вважає, що в результаті глобалізації повинні припинитися всі «національні суперечки», наприклад, після входження в ЄС Туреччини «курдську проблему як рукою зніме»; припиняться національні суперечки в Грузії, якщо вона також увійде в Євросоюз; і навіть Ізраїль «змушений буде відмовитися від політики апартеїду стосовно палестинців, а ті у свою чергу – від ідеї знищення єврейської держави». Сам європейський проект у цілому розглядається ним як зразок для країн інших континентів, а «ідея національної держави – як пережиток суспільних відносин класового індустріального суспільства» - в століття постмодерну. Тому відкидається й такий «консервативний фактор, який гальмує суспільний процес», як «збереження національно-культурної або релігійної ідентичності». Залишається осторонь, щоправда, невелике запитання: до якої стадії «розмивання національної ідентичності» варто віднести незатухаючі конфлікти й боротьбу басків (Іспанія), північних ірландців (Велика Британія), корсиканців (Франція)? Справа в тому, що з глобалізацією ідея «плавильного котла» націй, що має свої коріння в США, дедалі частіше проектується на весь інший світ.

Однак ідея ця не має перспективи. Вона відкидається навіть таким жорстким конституційно-державним об'єднанням, як Євросоюз.

Концепція «**національного розвитку**» – це дітище XIX – XX ст. Вона була перевірена історією на практиці і в результаті прийнята передовими країнами як універсальна ефективна капіталістична модель. Її атрибути: національна держава, законодавча база, національна промисловість, національна буржуазія, кордони, загальний військовий обов'язок, загальна пенсійна система, національні системи освіти й охорони здоров'я. На початку XX ст. пройшла перша хвиля **національно-державного самовизначення**, а після Другої світової війни – друга хвиля руху за незалежність, в результаті чого звільнилися й одержали державність практично всі, країни, які були готові дотримуватися цього напрямку. Однак універсальні західні моделі державності для багатьох з них виявилися малоефективні: відсутність досвіду, кадрів, нестача ресурсів, технологій і капіталів, структурні диспропорції в економіці й багато чого іншого, перешкодили більшості з них з успіхом застосовувати західний досвід у себе і створити настільки ж ефективно працюючі національні державні моделі організації громадського життя. З одного боку, в умовах глобалізації в периферійних країнах спостерігається природна тяга до **регіональної й субрегіональної інтеграції**, для використання її переваг в економічному розвитку і зміцнення колективної, блокової позиції у обстоюванні власних інтересів у відносинах з великим транснаціональним капіталом й інтеграційними угрупованнями індустріальних країн. З іншого боку, здебільшого такі об'єднання виявляються слабкими, тобто спроби йти шляхом західноєвропейської інтеграційної моделі не надають очікуваного ефекту. Майже загальне сподівання на торгово-економічні союзи й навіть соціально-політичні блоки як на панацею від лих і катаклізмів глобального турбокапіталізму, приносить таке ж розчарування, як ідеалізація західноєвропейської державної моделі. **Європейська інтеграція** дала, дійсно, відмінні результати в конкретних історичних і економічних умовах, але переносити її в інше середовище, в інші умови й час як «чергову універсальну парадигму розвитку, стовпову дорогу цивілізації – значить знову піддатися спокусі простих рішень – простих рішень епохи постмодерну».

Висновки

Регіональні об'єднання з промисловими центрами у вигляді груп промислово розвинених держав формують нові інтеграційні моделі, які можна назвати гравітаційними. Роль гравітаційного центру можуть виконувати й окремі великі національні держави. У світовій економіці промислові центри існують і розвиваються давно. Новизна поточної ситуації в тому, що такі центри можуть виступати й починають виступати регіональним інтеграційним «мотором» для тих країн, що розвиваються, які володіють досить «просунутою» промисловістю.

Співвідношення та взаємовплив глобалізації і регіоналізації

Потенційно це можуть бути центри: в Африці – навколо ПАР, в Латинській Америці – Бразилія, в Азії – Індія та Китай. Розвиваючи з ними торговельні відносини, країни спочатку можуть підсилити свої конкурентні позиції по окремих товарах. Зменшення ж відставання вимагає створення власної новітньої технологічної бази в країнах, що розвиваються. Для цього необхідне, як відомо, чергування протекціонізму й відкритості, підвищення ролі національної держави. Все це в умовах глобальної лібералізації ринків і диктату міжнародних економічних організацій для країн, що розвиваються, практично неможливе. У світовій економіці неминуче відбудеться посилення великих промислових центрів, в орбіту яких втягуватимуться країни, що розвиваються. На базі таких регіональних «магнітів» створюватимуться нові регіональні об'єднання за схемою «гравітаційних» моделей. Вони відрізнятимуться від класичної європейської схеми тим, що офіційні домовленості залучених країн не визначатимуться, як це відбувається вже зараз, їх попередньої інтеграційної стратегії відповідно з жорсткою регламентацією, поетапними етапами здійснюваних заходів і створенням наднаціональних регулюючих структур, але стануть закріплювати переважно вже існуючі відносини. Європейська модель регіональної інтеграції, яка надала світу класичний зразок узгодження економічних і політичних інтересів країн континенту, в нових умовах також дещо змінюється під впливом розширення і вступу до Євросоюзу нових членів.

Перспективи подальшого наукового дослідження: аналіз ролі держави в умовах глобалізації; аналіз взаємовідносин «євроінтеграція – регіоналізація» та шляхи її оптимізації; місце і роль України в глобалізаційних процесах.

Джерела

1. Колер-Кох Б. Эволюция и преобразование европейского управления // МЭ и МО. – 2001. – № 7. – С. 47.

2. Century. World Development Report 1999/2000, 22nd edition. The International Bank for Reconstruction & Development // The World Bank. Oxford University Press. – 1999. – P. 1 – 11.

3. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. – New York, 1997. – P. 275.

4. Mlina Z. Local Response to Global Change // The Annals of the American Academy of Political and Social Science: Local Governance Around the World // Spec. ed. by H. Teune. Sage. 1995. – Vol. 540. – P. 148.

5. Strassoldo R. Globalism and Localism: Theoretical Reflections and Some Evidence // Globalization and Territorial Identities // Ed. by Z. Mlinar. Aldershot. – 1992. – P. 56.

Стаття надійшла 10.03.2007 р.